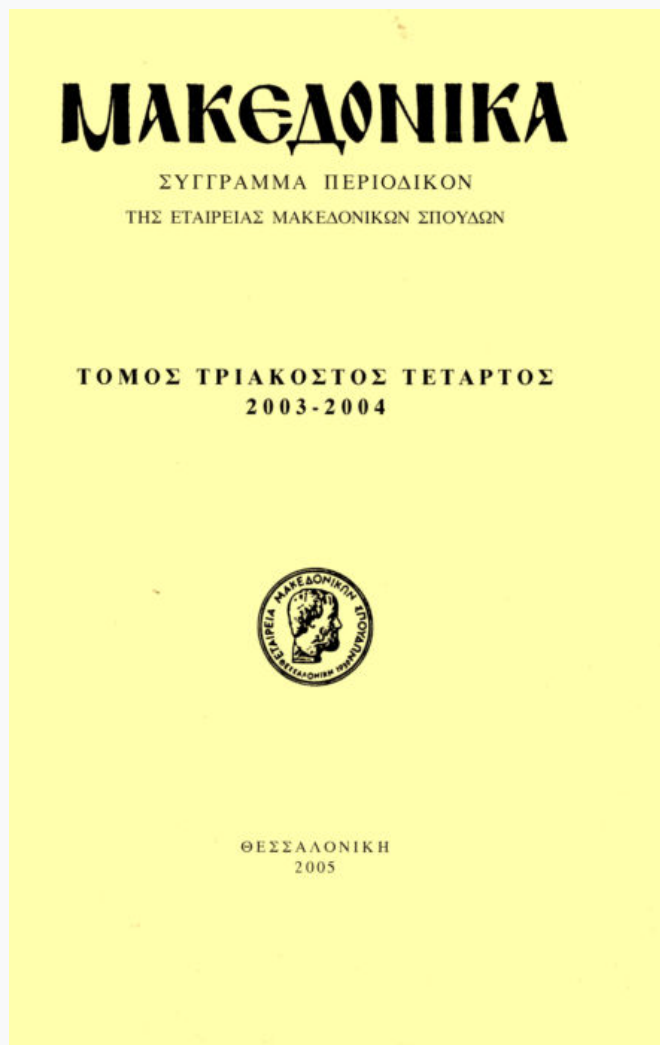

Μακεδονικά

Τόμ. 34, Αρ. 1 (2004)

Δημήτριος Άγγ. Παπάζης, Ο Μητροπολίτης
Αθανάσιος Μεγακλής (1848-1909)

Αθ. Ε. Καραθανάσης

doi: [10.12681/makedonika.886](https://doi.org/10.12681/makedonika.886)

Copyright © 2014, Αθ. Ε. Καραθανάσης

Άδεια χρήσης [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

Βιβλιογραφική αναφορά:

Καραθανάσης Α. Ε. (2004). Δημήτριος Άγγ. Παπάζης, Ο Μητροπολίτης Αθανάσιος Μεγακλής (1848-1909). *Μακεδονικά*, 34(1), 430-434. <https://doi.org/10.12681/makedonika.886>

ἐνισχυθεῖ καί μέ ἄλλους συνεργάτες, παλαιούς καί νέους παλαιογράφους καί μελετητές χειρογράφων, πού θά δημοσιεύουν στό εἰδικό αὐτό περιοδικό, τό *Ἀπό-φωνή*, τά ἀποτελέσματα τῶν ἐρευνῶν τους.

Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης

ΑΘ. Ε. ΚΑΡΑΘΑΝΑΣΗΣ

Δημήτριος Ἀγγ. Παπάξης, *Ὁ Μητροπολίτης Ἀθανάσιος Μεγακλῆς (1848-1909)*, Θεσσαλονίκη 2001, σσ. 335.

Πρόσωπα καί γεγονότα συνδεδεμένα μέ τό Οἰκουμενικό Πατριαρχεῖο καί τή Μακεδονία ἀπετέλεσαν τά τελευταῖα χρόνια ἀντικείμενο μελέτης ἀπό τοὺς ἐρευνητές καί ἀνέδειξαν τό ἐνδιαφέρον του πρῶτου γιά τή Μακεδονία καί ἰδιαίτερος σέ κρίσιμες στιγμές γιά τήν τύχη της. Ὑπενθυμίζουμε τά συνέδρια γιά τόν Ἰωακείμ τόν Γ' τόν Μεγαλοπρεπῆ, τόν μητροπολίτη Θεσσαλονίκης Γεννάδιο Ἀλεξιάδη, πού ὁργανώθηκαν ἀπό τόν Δῆμο Θεσσαλονίκης, τό Τμήμα Ποιμαντικής καί Κοινωνικῆς Θεολογίας τοῦ Α.Π.Θ., τό Ἰδρυμα Ἐθνικοῦ καί Θρησκευτικοῦ Προβληματισμοῦ καί τήν Ἱ. Μητρόπολη Θεσσαλονίκης. Ἔτσι, εἶναι καλοδεχούμενη κάθε μελέτη ἀναφερόμενη σέ συναφῆ θέματα, ἰδίως μάλιστα ὅταν αὐτή βασίζεται σέ πρωτογενές ὕλικό, πού δίδει πληρέστερη τήν εἰκόνα τῆς ἐποχῆς, συνδεδεμένη, ἐνίοτε, καί μέ ἐπικαιρά θέματα. Τέτοιο χαρακτήρα ἔχει ἡ λαμπρή μελέτη τοῦ νέου ἐρευνητῆ κ. Δ. Ἀ. Παπάξη πού ἀσχολεῖται μέ τόν βίο καί τό ἔργο τοῦ μητροπολίτου Σισανίου καί Σιατίστης Ἀθανασίου Μεγακλῆ (1848-1909), ὁ ὁποῖος διεποίμανε τήν ἐν λόγῳ μητρόπολη τῇ δεκαετίᾳ 1882-1893, γιά νά μεταθεῖ ἔπειτα στήν κρίσιμη γιά τήν ἐποχὴ μητρόπολη Θεσσαλονίκης (1893-1903), καί νά κλείσει μαζί μέ τήν ἐκκλησιαστική σταδιοδρομία του καί τόν σύντομο, σχετικῶς, βίο του ὡς Γέρον Κυζίκου (1903-1909). Ὁ συγγρ. στά πέντε κεφάλαια τοῦ βιβλίου του, τό ὁποῖο, σημειωτέον, εἶναι ἡ διδακτορική διατριβή του στό Τμήμα Θεολογίας τοῦ Α.Π.Θ. ὑπό τήν ἐποπτεία τοῦ καθηγητοῦ κ. Ἀπ. Γλαβίνα, παρακολουθεῖ καταλεπτῶς τήν πορεία τοῦ Ἀθανασίου Μεγακλῆ· ἀπαιτεῖ κυριολεκτικῶς νά μὴν τοῦ διαφύγει ἡ παραμικρὴ λεπτομέρεια, ἡ ὁποία κουράζει τόν ἀναγνώστη ἀλλ' εἰς τόν ἴδιο καιρὸ εἶναι καί χρήσιμη στόν ἐρευνητὴ πού ἐνδιαφέρεται καί πολλές φορές, ἀξιοποιεῖ αὐτές τίς ἡσσονος σημασίας λεπτομέρειες.

Στό πρῶτο κεφάλαιο ὁ κ. Δ. Παπάξης ἀσχολεῖται μέ τήν καταγωγή καί τίς σπουδές τοῦ Μεγακλῆ: γέννηση στήν Ἀδριανούπολη τό 1848, σπουδές στό λαμπρὸ Γυμνάσιό της, συνέχιση τους στήν Ἱ. Θεολογικὴ Σχολὴ τῆς Χάλκης, χειροτονία του σέ κληρικὸ, οἱ συνταξιώτες του, ἡ ἐφεσὴ του στὴ βυζαντινὴ μουσική καί στό κήρυγμα, ἡ ἐπιλογή του ἀπὸ τό Πατριαρχεῖο γιά τόν βαθμὸ τοῦ ἱεροδικόνου, ἡ προαγωγή του σέ ὑπογραμματέα τῆς Ἱερᾶς Συνόδου, ἡ θητεία του ὡς γραμματέως τῆς Ἐθνοσυνελεύσεως, ἀλλὰ καί αὐτὴ τοῦ ἀρχιγραμματέως τῆς Συνόδου (1876), ἡ ἐξαρχικὴ ἀποστολὴ του στήν Κρήτη, οἱ ὑποψηφιότητές του στὴ μητρόπολη Θεσσαλονίκης (1878), ἡ προαγωγή του ὡς Μ. Πρωτοσυγγέλλου ἀπὸ τόν Πατριάρχη Ἰωακείμ Γ', ὁ χειρισμὸς τοῦ ζητήματος τῆς μητροπόλεως Ἀδριανουπόλεως πού προκλήθηκε ἀπὸ τοὺς Ἐξαρχικοὺς στήν πατρίδα του καί σέ βάρος τοῦ μητροπολίτου Διονυσίου (1879) εἶναι ἀπὸ τά θέματα πού ἀπασχολοῦν τόν κ. Δ. Παπάξη. Ἡ μελέτη τους, ὡς ἐλέγχθη, εἶναι λεπτομερὴς καί ἡ ἀξιοποίηση τοῦ ἀρχαιολογικοῦ ὕλικου ἐπιτυχής. Ὁ συγγρ. παραθέτει καθετὴ πού ἀφορᾷ στήν παρουσία τοῦ Ἀθανασίου Μεγακλῆ στήν πατριαρχικὴ αὐλὴ, τά ποιμαντικά καί οἰκονομικά ζητήματα, τήν ἐκκλησιαστικὴ εὐταξία καί τήν τήρηση τοῦ

τυπικοῦ, τῇ διοίκηση τῶν ἐνοριῶν, τὴν ἐξομάλυνση τῶν σχέσεων τοῦ Θρόνου μέ τοὺς Τούρκους, τὴν ἐκπροσώπηση τοῦ Πατριάρχου, τὸ ἐνδιαφέρον του γιὰ τὴ Θεολογικὴ Σχολὴ τῆς Χάλκης.

Στὸ τρίτο κεφάλαιο ὁ συγγρ. ἀσχολεῖται μέ τὴν ἐκλογή τοῦ Μεγαλῆ ὡς μητροπολίτου Σισανίου καὶ Σιατίστης (Φεβρ. 1882)· ὕστερα δηλαδή ἀπὸ ἐνδεκαετὴ ὑπηρεσία στὸ Φανάρι· καταγράφει στὸ κεφάλαιο αὐτὸ τὰ τῆς ἐνθρονίσεως, τὴ διαποιμάνση τῆς μητροπόλεως μέ τὴν τακτοποίηση, σέ συνεργασία μέ τοὺς δημογέροντες τῆς Σιάτιστας, τῶν ἐκκρεμοτήτων τοῦ προκατόχου του Ἀγαθαγγέλου Στεφανᾶκη, τὸ ἐνδιαφέρον του γιὰ τὴν παιδεία· ἀσχολήθηκε, ὡσαύτως, μέ τὴν ἐπιλογή ἱκανῶν λαϊκῶν καὶ κληρικῶν γιὰ τὰ σχολεῖα καὶ τίς ἐνορίες τῆς ἐπισκοπῆς του, τὸ πνευματικὸ δικαστήριον, τὴ διαχείριση ὑποθέσεων σέ σχέση μέ τίς τουρκικὲς ἀρχές, τὸν ἀγῶνα του γιὰ τὴν ἀνέγερση ἐκκλησιῶν, τὴ συντήρηση μονῶν, τὴν εἰρήνευση τῶν ἐριδῶν γιὰ τὴ διεκδίκηση βοσκοτόπων. Ἀξία σημειώσεως εἶναι ἡ συμβολὴ του στὴν ἰδρυση τοῦ Τραμπαντζεῖου Γυμνασίου, παρὰ τὴ διαμάχη τῶν προυχόντων τῆς χώρας καὶ τῆς λαϊκῆς μερίδος τῶν Γερανείων, κατὰ τὴ γνωστὴ γεωγραφικὴ διαίρεση τῆς Σιάτιστας σέ Χώρα καὶ Γεράνεια. Τὰ ἀφορῶντα μάλιστα στὴν ἰδρυση τοῦ Τραμπαντζεῖου ἐκθέτει λεπτομερικῶς ὁ συγγρ. καὶ καλῶς πράττει, ἐφ' ὅσον ἡ ἱστορία τοῦ Τραμπαντζεῖου σημαδοτόησε τὴν παιδευτικὴ ἀνέλιξη τῆς Δυτ. Μακεδονίας καί, ὡς ἐλέχθη ὁ ρόλος τοῦ Μεγαλῆ στὰ καθέκαστα τῆς ἰδρύσεώς του ἦταν καθοριστικὸς.

Ἀπὸ τὴ σύνολη δεκαετὴ θητεία του στὴ Σιάτιστα τὰ τρία ἔτη 1888-1891 ἦταν ἀπῶν, ἐκλεγείς ἀριστίνδην συνοδικός, χωρὶς ἀσφαλῶς νὰ παύσει ἐνδιαφερόμενος γιὰ τὴ μητρόπολιν του, τὴ διοίκηση τῆς ὁποίας ἀσκοῦσαν ἀνθρωποὶ τῆς ἐμπεισιόσυνης του. Ἡ ἐποχὴ ἦταν δύσκολη καὶ γιὰ τὴ Μακεδονία πού ταλαιπωρεῖτο ἀπὸ τὴ δράση τῶν Ἑξαρχικῶν, ἄλλὰ καὶ γιὰ τὸ Πατριαρχεῖο τὸ ὁποῖο περνοῦσε τὴν περιπέτεια τοῦ προνομιακοῦ ζητήματος. Ἐκεῖνη μάλιστα τὴν περίοδο ἀνατέθηκε στὸν Μεγαλῆ ἡ προεδρία τῆς Πατριαρχικῆς Κεντρικῆς Ἐκπαιδευτικῆς Ἐπιτροπῆς, ἡ ὁποία προσέφερε πολλὰς ὑπηρεσίες στὴν παιδεία τοῦ ἀλλύτρωτου ἑλληνισμοῦ καὶ γιὰ τὴν ὁποία πράπει ταχέως νέος ἐρευνητὴς νὰ ἀσχοληθεῖ καὶ νὰ φέρει στὸ φῶς τὸ μέγα ἐθνικὸ ἔργο πού αὐτὴ ἐπετέλεσε. Παρὰλλήλως, στὸν Ἀθανάσιον Μεγαλῆ, πάντα ὑπὸ τὴν ιδιότητα τοῦ συνοδικοῦ, τοῦ εἶχε ἀνατεθεῖ ἡ προεδρία τῆς ἐφορείας τῆς Πατριαρχικῆς Μεγαλῆς τοῦ Γένους Σχολῆς (Μάιος 1888), αὐτὴ τῆς Πατριαρχικῆς Μουσικῆς Σχολῆς καὶ ὁ διορισμός του ὡς μέλος τῆς ἐφορίας τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς τῆς Χάλκης. Ἀσχολήθηκε, ὡσαύτως, μέ τὸ γνωστὸ περιοδικὸ *Ἐκκλησιαστικὴ Ἀλήθεια*, τοῦ ὁποίου χρημάτισε πρόεδρος τῆς ἐπιτροπῆς καὶ ἀντιλαμβάνεται κανεὶς τὴν προσφορά τοῦ Μεγαλῆ στὴν πορεία τοῦ περιοδικοῦ αὐτοῦ κατὰ τὴν πρώτην περίοδο τῆς κυκλοφορίας του. Τὴν ἴδια δραστηριότητα ἐπέδειξε καὶ ὡς πρόεδρος τῆς ἐπιτροπῆς τοῦ πατριαρχικοῦ τυπογραφείου. Ἀσχολήθηκε, ὡσαύτως, ὁ Ἀθανάσιος καὶ μέ τὰ Ἐθνικὰ Φιλανθρωπικὰ καταστήματα πού ἀπετέλεσαν τὸν ἄξονα τῆς φιλανθρωπικῆς δραστηριότητος τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου, καὶ ὑπηρετήσε ὡς μέλος τὸ Διαρκὲς Μικτὸ Συμβούλιον, τὸ Πατριαρχικὸ Ἐκκλησιαστικὸ Δικαστήριον, τοῦ ὁποίου ὑπῆρξε πρόεδρος, τὸ Ἐθνικὸ Ταμεῖον, τὴν ἐπιτροπὴ τοῦ πατριαρχικοῦ ναοῦ καὶ τοῦ ἁγιάσματος τῶν Βλαχερνῶν, τῆς ὁποίας διετέλεσε πρόεδρος. Ὅλες αὐτὲς οἱ ὑπηρεσίες τοῦ Ἀθανασίου Μεγαλῆ πρὸς τὸ Γένος καὶ τὸ Πατριαρχεῖο ξεετάζονται μέ κάθε λεπτομέρεια ἀπὸ τὸν κ. Δ. Παπάξη.

Στὸ τέταρτον κεφάλαιον ξεετάζεται ἡ περίοδος 1893-1903 ὁπότε ὁ Ἀθανάσιος Μεγαλῆς ἦταν μητροπολίτης Θεσσαλονίκης· ἐδῶ ὁ συγγρ. παρακολουθεῖ τὴν ἐκκλησιαστικὴν πολιτικὴν του σέ μίαν ἐποχὴ πού ἡ Ἑλληνικὴ Κοινότητα ἦταν διηρημένη

ἐξ αἰτίας τῶν ἐρίδων μεταξύ τῆς λαΐκῃς μερίδος ἀπὸ τῆς μιά καὶ τὴν ἡγετική ἀπὸ τὴν ἄλλῃ, στὸ μέσο τῶν ὁποίων ἐρίδων εὐρέθη καὶ ὁ μητροπολίτης καὶ φαίνεται ὅτι αὐτὴ ἡ ἔρις συνεχίσθηκε ὡς τὸ 1903, ὁπότε κατέστη Γέρων Κυζίκου ἦταν ἄλλωστε καὶ τὸ ζήτημα τοῦ νέου κοινοτικοῦ κανονισμοῦ τῆς Θεσσαλονίκης, τὸ ἐκλογικὸ σύστημα (κατ' ἐνορίας ἢ καθολικὴ ψηφοφορία), οἱ διαμάχες τῶν παρατάξεων ἐντὸς τῆς κοινότητος, ὁ πόλεμος τῶν φυλλαδίων τῶν δύο παρατάξεων, ἕνας ἀτελείωτος ἀριθμὸς ἐνεργειῶν ἀπὸ τῆς δύο πλευρῆς ποὺ βασάνισε τὴν κοινότητα, καὶ σέ καιροὺς μάλιστα κρίσιμους γι' αὐτήν, οἱ σχέσεις μέ τῆς τουρκικῆς ἀρχῆς, τοὺς συνοίκους Ἑβραίους, καὶ τοὺς Βουλγάρους Ἑξαρχικούς, τοὺς γειτονικοὺς ἐπισκόπους ποὺ μέ πρόεδρο τὸν ἴδιο τὸν Μεγακλῆ, ὡς μητροπολίτη Θεσσαλονίκης, ἀπάρτιζαν τὴν Ἐπισκοπικὴ Σύνοδο Θεσσαλονίκης. Μὲ τοὺς τελευταίους ὁ Ἀθανάσιος Μεγακλῆς συνεργάσθηκε γιὰ τὴν ἀναχαίτιση τῆς βουλγαρικῆς προπαγάνδας ποὺ δροῦσε ἐπικίνδυνα γιὰ τὸν ἑλληνισμὸ στὴν περιφέρεια τῆς Θεσσαλονίκης καὶ ποὺ διεκδικοῦσε ἐκκλησίες, σχολεῖα, κοιμητήρια, ἀλλὰ καὶ τὴν ἀναχαίτιση τοῦ σερβισμοῦ, τῆς ρουμανικῆς προπαγάνδας στὴ Μακεδονία, ἀλλὰ καὶ τῆς Οὐνίας. Ἡ ἀντιμετώπιση τῶν ξένων προπαγανδῶν ἐκ μέρους τοῦ Μεγακλῆ γινόνταν μέ βάση τῆς ὁδηγίης τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου, μολονότι ὑπῆρξε περίπτωση ποὺ ὁ Ἀθανάσιος ἐνεργοῦσε παρὰ τῆς ὁδηγίης τοῦ Πατριαρχείου, σ' ὅ,τι ἀφοροῦσε στὴν περίπτωση τῆς ἐπισκοπῆς Πέτρας ποὺ καταργήθηκε μέ τὸν Συνοδικὸ Τόμο τῆς 9 Ἰουνίου 1896 καὶ στὴν ὁποία κατάργηση ἀντιδρῶσε ὁ Ἀθανάσιος καὶ μέ τὴν ιδιότητα τοῦ Προέδρου τῆς Ἐπισκοπικῆς Συνόδου Θεσσαλονίκης, στὴν ὁποία ὑπέκλειτο, μαζί μέ ἄλλες γειτονικῆς, καὶ ἡ ἐπισκοπὴ Πέτρας. Καὶ δὲν ἦταν λίγες οἱ περιπτώσεις ποὺ ὁ Ἀθανάσιος, ὅπως καὶ οἱ προκατόχοί του, ἀντιμετώπισαν δυσκολίες ἀπὸ τὴν στάση τῶν ἐπισκόπων στὴ διοίκηση τῆς Ἐπισκοπικῆς Συνόδου –βλ. γιὰ παράδειγμα τὸ πρόσφατο βιβλίό μας, σέ συνεργασία μέ τὸν π. Γεώργιο Τριανταφυλλίδη, *Ἰωακείμ, μητροπολίτης Θεσσαλονίκης, Ἡ ἐπίσημος ἀλληλογραφία (1872-1874)*, ἐκδ. Κυριακίδη, Θεσσαλονικὴ 2002.

Ἐνδιαφέρον εἶναι καὶ τὸ ὑποκεφάλαιο ποὺ ἀναφέρεται στὴν ἐκπαιδευτικὴ δραστηριότητα τοῦ Ἀθανασίου, τῆς ἐνεργείας του γιὰ τὴ λειτουργία τῶν σχολείων, τὴν πρόσληψη καὶ μισθοδοσία τῶν ἐκπαιδευτικῶν, τὴν ἀνέγερση νέων, τὰ προγράμματα, τὴν συνεργασία μέ τὸ Πρόξενεῖο Θεσσαλονίκης, τὴν ἀντιμετώπιση τῶν ξένων προπαγανδῶν (ἑξαρχικῆς, σερβικῆς, ρουμανικῆς κ.ἄ.) κυρίως στῆς γειτονικῆς ἐπισκοπῆς, μέ τοὺς ἐπισκόπους τῶν ὁποίων, γιὰ τὴν ἀντιμετώπισή τους, ὁ Ἀθανάσιος εὐρισκόταν σέ ἐπικοινωνία. Σημειωτέον ὅτι ἀπὸ τὴν ὑπερέχουσα θέση του, ὡς μητροπολίτου Θεσσαλονίκης, ὁ Ἀθανάσιος φρόντιζε καὶ γιὰ τὴ διευθέτηση ποικίλων προβλημάτων τῶν μητροπόλεων Βοδενῶν, Μελενίκου, Ζερῶν, Δεβρῶν καὶ Βελεσσού. Στὴν ἴδια γραμμὴ κινῶν ἐντύπων, τὴ μόρφωση γιὰ τὴ λειτουργία τοῦ Πατριαρχίου Οἰκοτροφείου, τὴν περίθαλψη τῶν σπουδαστῶν τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς τῆς Χάλκης, ὅταν αὐτὴ διέκοψε τὴ λειτουργία της τὸ 1894 λόγω τοῦ ἐπισυμβάντος σεισμοῦ, τὴν καλύτερη κυκλοφορία τῆς ἐφημερίδος *Φάρος τῆς Μακεδονίας* στὴν περιφέρεια, ἀλλὰ καὶ ἄλλων χριστιανικῶν ἐντύπων, τὴ μόρφωση τοῦ κλήρου μέσω ἱερατικῶν σχολῶν, μία τῶν ὁποίων θὰ λειτουργοῦσε στὴ Μονὴ Βλατάδων καὶ γιὰ τὴν ἱδρυσιμὴ τῆς πολὺ ἐργάσθηκε ὁ Ἀθανάσιος. Καὶ ἐδῶ ὁ κ. Δ. Πατάζης ἐργάσθηκε μέ μεθοδικότητα καὶ μέ τὴν πληθωρικὴ παράθεση τῶν πηγῶν του ἔδωσε μίαν σαφῆ εἰκόνα τῶν ἐκπαιδευτικῶν δρωμένων στὴ Θεσσαλονίκη καὶ στὴν περιφέρεια. Περιμένουμε, βεβαίως, καὶ τὴ δημοσίευση τῆς διατριβῆς τοῦ κ. Εὐστ. Βαζάρογλου, γιὰ τὰ σχολεῖα τῆς Θεσσαλονίκης καὶ τῆς περιφέρειας της –μέ βάση τοὺς κώδικες τῶν σχολείων (1860-1912).

Ἐξίσου ἐνδιαφέρον εἶναι καὶ τὸ ὑποκεφάλαιο *Κοινωνικὴ προσφορά*, ὅπου ὁ κ. Δ.

Παπάζης κάμει λόγο στή συμβολή τοῦ Ἀθανασίου στήν ἀνέγερση τοῦ Παπαφείου μέ τίς ποικίλες ἐνέργειές του στό Πατριαρχεῖο καί στίς τουρκικές ἀρχές, ἀπό τίς ὁποῖες ἀντιμετώπισε πολλές δυσκολίες, τή συνεργασία του μέ τόν ἀρχιεπίσκοπο Ξ. Παιονίδη, τή δημογεροντία καί τοὺς ἐφόρους· τό αὐτό ἰσχύει καί γιά τή συνέχιση τῆς εὐρυθμης λειτουργίας τοῦ Χαρσιείου Γηροκομείου, ἀλλά καί γιά τή συμβολή του στήν ἰδρυση διαφόρων φιланθρωπικῶν, φιλεκαπαιδευτικῶν ἀδελφότητων καί λοιπῶν σωματείων (π.χ. Ὁμιλος Φιλομουσῶν, Σύνδεσμος ἐρασιτεχνῶν, Ὁρφεὺς) καί τή συνεργασία του μέ παλαιότερους συλλόγους (Φιλεκαπαιδευτικὸς Σύλλογος Θεσσαλονίκης, Φιλόπτωχος ἀδελφότης κυριῶν) καί ὁμόλογους τους στήν περιφέρεια τῆς πόλεως, σέ συνεργασία μέ τοὺς γνωστούς συλλόγους τῆς ΚΠόλεως (π.χ. Ἀγαπάτε Ἀλλήλους). Ὁ συγγρ. ἀσχολεῖται, ὡσαύτως, καί μέ τὸν ρόλο τοῦ Ἀθανασίου στό πνευματικὸ δικαστήριο σέ θέματα ἀφορῶντα στό οἰκογενειακὸ δίκαιο, τή διοίκηση τῶν ἐνοριῶν, τίς σχέσεις του μέ τή δημογεροντία.

Πολυσέλιδο εἶναι τὸ ὑποκεφάλαιο *Ὁ Ἀθανάσιος καὶ ὁ Οἰκοιμενικὸς Θρόνος* (σσ. 183-218), ὅπου περιγράφεται ἡ σχέση του μέ τοὺς τέσσερις πατριάρχες τῆς περιόδου 1891-1912 ἰδιαίτερος μέ τὸν Ἰωακεῖμ Γ' καί τὸν προστάτη του Διονύσιο Ε' καί μάλιστα κατὰ τὴν ἐποχὴ τῶν ἐρίδων μεταξὺ ἰωακειμικῶν καί τῶν ἀντιπάλων του. Ὁ κ. Δ. Παπάζης ἐρευνᾷ τὴ στάση τῶν πατριαρχῶν ἐναντι τοῦ Ἀθανασίου ἰδιαίτερος στὰ πλαίσια τῆς λειτουργίας τῆς Ἐπισκοπικῆς Συνόδου, ἡ προεδρία τοῦ ὁποῖου σ' αὐτὴν ἀμφισβητήθηκε κατὰ καιροὺς ἀπὸ ἐπισκόπους τῆς με καταγγελίες σέ βάρος του στό Πατριαρχεῖο· τὸ αὐτὸ παρατηρήθηκε, κατὰ καιροὺς, καί ἀπὸ μέρους ὀρισμένων κοινοτικῶν παραγόντων. Σημειωτέον ὅτι σέ ὅλες τίς περιπτώσεις τὸ Πατριαρχεῖο στήριζε τὸν Ἀθανάσιο, ἰδιαίτερος ὁ Ἰωακεῖμ ὁ Γ' κατὰ τὴν ἑνδεκαετὴ δευτέρη πατριαρχεία του (1901-1912). Στὴν ἴδια συνάφεια ἐντάσσεται καί τὸ θερμὸ ἐνδιαφέρον τοῦ Ἀθανασίου γιά τὴν Ἱ. Θεολογικὴ Σχολὴ τῆς Χάλκης καί οἱ συχνές παρεμβάσεις του γιά ποικίλα οἰκονομικὰ θέματα τοῦ Πατριαρχείου (Ἐθνικὸ Ταμεῖο, ἐπιχορήγηση, Ἐκκλησιαστικὴ Ἀλήθεια, πατριαρχικὲς μονές στὴ Μακεδονία, ἐξαρχικὲς ἀποστολές κ.λπ.).

Στὸ πέμπτο κεφάλαιο τῆς διατριβῆς του ὁ συγγρ. ἐξετάζει τὸν Ἀθανάσιο Μεγακλῆ ὡς μητροπολίτη στὴ γεροντικὴ μητρόπολη Κυζίκου, πού ἦταν οὐσιαστικῶς προαγωγή του. Ὁ Ἀθανάσιος ἀσχολήθηκε μέ τὴν τακτοποίηση τῶν οἰκονομικῶν τῆς, καί ἰδιαίτερος τῶν κοινοτήτων τῆς (Ἀρτάκη, Πάνορμος, Δαρδανέλλια, Πέραμος, Βίγα κ.ἄ.) πού ἀνέρχονταν σέ ἐξήντα πέντε, τὴ διευθέτηση ζητημάτων ἐκκλησιῶν, μονῶν, σχολείων, κοινωνικῶν προνοίας, ἰδιωτικῶν ὑποθέσεων, ἐκκλησιαστικῶν δικαστηρίων, ἀγιορειτικῶν μετοχῶν. Τὴν ἴδια δραστηριότητα ἐπέδειξε, ὡς Γέρον Κυζίκου, ὁ Ἀθανάσιος καί ὡς συνοδικὸς τὴν περίοδο 1904-1909, ἔτος κατὰ τὸ ὁποῖο (1909) ἀπεβίωσε σέ ἡλικία 61 ἐτῶν. Χαρακτηριστικὸ εἶναι αὐτὸ πού ἔγραψε ἡ *Ἐκκλησιαστικὴ Ἀλήθεια* ὡς νεκρολογία: *ὁ αἰμίνηςτος Ἀθανάσιος ὁ Κυζίκου λείπει μνήμην ἐμπείρου καὶ νοημονεστάτου ἀρχιερέως, ἥτις εἰς τοὺς ἐν Μακεδονικαῖς ἐπαρχίαις ζώντας ἐπὶ πολὺ ζῶσα θέλει διαμένει.*

Ἡ ὥραία καί ἐνδιαφέρουσα αὐτὴ μονογραφία-διατριβὴ τοῦ κ. Δημ. Παπάζη κατακλείεται μέ τὰ συμπεράσματα (ἀνασκόπηση δηλ. τοῦ ὅλου ἔργου τοῦ Ἀθανασίου), τὴν ἀγγλικὴν περίληψη, τὸ Παράρτημα, στό ὁποῖο δημοσιεύονται ἀνέκδοτα κείμενα δύο ὁμίλες ὡς ἱεροδιάκονος στὴν Θεολογικὴ Σχολὴ Χάλκης, ὑπόμνημα τῆς ἐκλογῆς, προσφωνήσεις καὶ βιβλιογραφία, αὐτόγραφα τοῦ Ἀθανασίου καί τέλος τὸ Εὐρετήριο.

Τελικῶς ὁ κ. Δ. Παπάζης συνθέσσε μία μονογραφία-διατριβὴ ἀξιοποιώντας κατὰ τὸν καλύτερο τρόπο τὸ πλούσιο ἀρχεαὶκὸ ὕλικό σέ συνδυασμὸ μέ τὴ λοιπὴ ἐκδε-

δομένη βιβλιογραφία. Ἡ συνδυαστική τῶν πηγῶν ἀπό τόν συγγρ. ὑπῆρξε ἀπολύτως ἀίσθησις καί, κατά συνέπειαν, ἐπιτυχής. Κόπωση προκαλεῖ, ἐνίοτε, ἡ λεπτομερής καταγραφή μιᾶς ἐκάστης πτυχῆς τῆς δραστηριότητος τοῦ βιογραφουμένου· τόν παρακολουθεῖ λεπτό πρὸς λεπτό, ἀντὶ νὰ ἀφομοιώνει ἐνότητες τῆς δράσεώς του. Αὐτὸ εἶναι καὶ τὸ μειονέκτημά του. Ἡ βιβλιογραφία εἶναι ἐξαντλητική, τὸ ἀρχαιολογικὸ ὕλικό πλουσιότατο, ὁ συνδυασμός τῶν πηγῶν, ὡς ἐλέχθη, ἐπιτυχής. Μακάρι νὰ εἶχαμε τέτοιες μονογραφίες γιὰ τέτοιες προσωπικότητες ποὺ ἔδρασαν στὴ Μακεδονία στὴν κρίσιμη πεντηκονταετία 1860-1910.

Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης

ΑΘ. Ε. ΚΑΡΑΘΑΝΑΣΗΣ

Müfide Pekin - Çimen Turan, *Mübadele Bibliyografyası. Lozan nüfus mübadelesi ile ilgili yayınlar ve yayımlanmamış çalışmalar* (Βιβλιογραφία τῆς ανταλλαγῆς τῶν πληθυσμῶν. Ἐκδομένες καὶ ἀνέκδοτες μελέτες σχετικές με τὴν ανταλλαγὴ τῶν πληθυσμῶν τῆς συνθήκης τῆς Λωζάννης), ἐκδ. Lozan Mübadilleri Vakfı, İstanbul 2002, σσ. 207.

Τα τελευταῖα χρόνια στὴν Τουρκία ἔχει παρατηρηθεῖ ἀξιόλογη συγγραφικὴ δραστηριότητα γύρω ἀπὸ τὰ θέματα τοῦ ἐλληνισμοῦ τῆς Κωνσταντινουπόλεως, τῆς Μικρᾶς Ἀσίας καὶ τοῦ Πόντου. Εἰς οἱ συγγραφεῖς γιὰ πρώτη φορὰ φέρνουν στο φῶς τῆς δημοσιότητος ἕναν βιβλιογραφικὸ ὁδηγὸ ποὺ ἀφορᾷ στὸν ἐλληνικὸ καὶ τουρκικὸ πληθυσμὸ στὶς ἀρχές τοῦ 20οῦ αἰῶνα καὶ τὴν ἀνταλλαγὴ τῶν πληθυσμῶν ποὺ υπογράφηκε μεταξύ Ἑλλάδας καὶ Τουρκίας στὴ Λωζάννη τὸ 1923. Παρουσιάζουν περισσότερες ἀπὸ 1.100 μελέτες ἢ ἀνέκδοτες ἐργασίες (μεταπτυχιακές καὶ διδακτορικές διατριβές, ποὺ υποβλήθηκαν στὰ πανεπιστήμια τῆς Τουρκίας) καὶ 600 ἀρθρα στὴν τουρκικὴ, ἀγγλική, γαλλικὴ, ἰταλικὴ καὶ ἐλληνικὴ γλῶσσα (με λατινικοὺς χαρακτήρες).

Ἡ συγγραφὴ τοῦ ἔργου ἀπαιτῶσε πολὺ χρόνο, κόπο καὶ συντάχθηκε με πνευματικὴν ἐκδοσὴν τοῦ ἀνέλαβε τὸ Ἰδρυμα Ἀνταλλαξιμῶν Λωζάννης, ποὺ ἰδρύθηκε τὸ 2001 με σκοπὸ τὴ διατήρηση τῶν φιλικῶν δεσμῶν, τὴν ἀνάπτυξη φιλίας καὶ συνεργασίας μεταξύ Ἑλλάδας καὶ Τουρκίας, τὴν ἐρευνα, τὴ συγκέντρωση ἀρχαιολογικοῦ υλικοῦ, τὴν καταγραφήν καὶ παρουσίαν του, καθὼς καὶ τὴ διάσωση τῆς πολιτιστικῆς καὶ πνευματικῆς κληρονομίας τῶν μουσουλμάνων προσφύγων τῆς Ἑλλάδας οἱ ὁποῖοι ἐγκαταστάθηκαν στὴν Τουρκία. Γιὰ τὴν περαιτέρω ἀνάπτυξιν τοῦ Ἰδρυματος, στὶς ἀρχές τοῦ 2002, ἰδρύθηκε σύλλογος με τὴν ἐπωνυμία «Σύλλογος Ἀνταλλαξιμῶν Λωζάννης».

Ἡ ἀξιόλογη αὐτὴ ἐργασία παρουσιάζει μελέτες οἱ ὁποῖες ἀναφέρονται, πρὶν καὶ μετὰ τὴν ἀνταλλαγὴ τῶν πληθυσμῶν, στοὺς Ἕλληνες καὶ Μουσουλμάνους πρόσφυγες, ἐκ τῶν ὁποίων οἱ πρῶτοι ἐγκαταστάθηκαν στὴν Ἑλλάδα καὶ οἱ δεῦτεροι στὴν Τουρκία. Περιέχει πολλὰ βοηθήματα ποὺ ἀφοροῦν στὴ Μακεδονία, κυρίως τὴ Θεσσαλονίκη, ποὺ ἦταν ἡ πρωτεύουσά της, τὴ Δράμα καὶ ἄλλες πόλεις, τὸν Μακεδονικὸ Ἀγῶνα, τὰ γεγονότα (28-29 Ἀπριλίου 1903) τῆς Θεσσαλονίκης, τὶς ἐκλογές τοῦ 1919, τοὺς Τούρκους, Ἕλληνες καὶ Βούλγαρους κατοίκους τῆς καὶ τὴν ἀνταλλαγὴ τῶν πληθυσμῶν (1923). Ἀξιόσημωτέη εἶναι ἡ μελέτη τοῦ Turgut İksal, «Makedonya üzerinde oynanan oyunlar ve bilinmeyen bir nüfus sayımı» (Παιχνίδια ποὺ παίχτηκαν στὴ Μακεδονία καὶ μὴ ἀγνωστὴ ἀπογραφή τοῦ πληθυσμοῦ), *Türk Tarihi Dergisi* 7 (1971) 13-20, ποὺ ἀφορᾷ σὲ γεγονότα ποὺ διαδραματίστηκαν στὴ Μακεδονία καὶ σὲ μίαν ἀνέκδοτη στατιστικὴν τοῦ πληθυσμοῦ της. Ὡς γνωστὸν στὴ Μακεδονία μετὰ τὴ μιζρασιατικὴ καταστροφὴ ἐγκαταστάθηκε (1922-1924) ἕνα μεγάλο μέρος τῶν προσφύγων σὲ διάφο-